

KS. JERZY STEFAŃSKI

KALENDARIUM PRAC
NAD PIERWSZYM I DRUGIM WYDANIEM TYPICZNYM
PONTYFIKAŁU RZYMSKIEGO *DE ORDINATIONE*
Z 1968 I 1990 ROKU

Aktualnie obowiązujące i praktykowane obrzędy święceń biskupa, kapłanów i diakonów, w porównaniu ze stosowanymi przez ostatnie tysiąc lat, wręcz zadziwiają zarówno swoją prostotą rytualną, przejrzystością przebiegu akcji liturgicznej, czytelnością znaków i symboli, jak też przekonują głębią doktryny teologicznej zawartej w tekstach towarzyszących obrzędowi. Teksty te są zdolne docierać do współczesnego uczestnika liturgii święceń, gdyż w zasadniczy sposób biorą pod uwagę istotę dzisiejszej sakramentalnej służby związanej z przyjmowanymi święceniami, zachowując zarazem zasadnicze treści przekazane nam przez szacowną tradycję liturgiczną. Obrzędy święceń obowiązujące do 1968 r. zawierały bowiem wiele elementów rytualnych i tekstowych, które w znacznym stopniu zachowały zwyczaje i pojęcia wczesno-średniowiecznego rozumienia tego sakramentu, nie zawsze jako czysto ewangelicznej posługi wobec ludu Bożego, ile raczej spełniania sakramentalnej nad nim władzy. Ponadto nawarstwiona symbolika poprzednich obrzędów święceń, często w swej rytualnej szacie mało czytelna dla współczesnych, z wieloma (niekiedy) powtórzeniami i starotestamentalnymi aluzjami do kapłaństwa, nie pozwalała zbyt łatwo zorientować się w tym, co należy do istoty obrzędów święceń, a co jest zaledwie elementem wyjaśniającym czy

wręcz trzeciorzędnym. Bogata dramaturgia średniowiecznych obrzędów święceń nie ułatwiała, bez uprzedniej wiedzy liturgicznej, rozpoznania tego, co stanowi istotną materię święceń, a które słowa zaliczone są do modlitwy konsekracyjnej (*Prex ordinationis*), wymaganej do ważności święceń biskupa, kapłana czy diakona.

Wysiłki i prace redakcyjne konsultorów Kongregacji Kultu Bożego (wcześniej zaś Consilium¹), które doprowadziły do dzisiejszej postaci księgi pontyfikału *De Ordinatione* z 1990 r., były długie, mozolne, wieloetapowe, a nawet „cierniste”. Niełatwo było bowiem natychmiast po Soborze Watykańskim II przełamać wielowiekowe przyzwyczajenia i schematy myślowe decydentów, ukształtowane przecież, w sumie, przez zdrową tradycję. Ponadto owe szacowne, dotychczasowe struktury rytowe, żywe pomniki historycznej doktryny Kościoła, nie były wprost obciążone jakimikolwiek błędami doktrynalnymi. Zawierały one jedynie pewne niedoskonałości strukturalne (rytualne i treściowe), znane jedynie fachowcom w tej materii.

Ze względu jednak na znaczenie obrzędów święceń dla życia Kościoła zostały one j a k o p i e r w s z e poddane rewizji i przepracowane przez Radę do wykonania postanowień Konstytucji Liturgicznej (Consilium). Ta część pontyfikału, opublikowana pt. *De ordinatione diaconi, presbyteri et episcopi* w 1968 r., była zarazem pierwszym owocem Consilium i pierwszą księgą liturgiczną z szeregu na nowo opracowanych struktur obrzędowych. Nie dziwi zatem, że owa *Editio typica (prima)*, owoc pierwszych doświadczeń, nie była wolna od pewnych niedoskonałości. Spowodowało to do potrzebę dalszego dopracowania, udoskonalenia poprzedniej księgi w formie *Editio typica altera*, wydanej w 1990 r. nakładem Typis Polyglottis Vaticanis pt. *De ordinatione episcopi, presbyterorum et diaconorum*.

Celem naszego opracowania jest prześledzenie, w wymiarze historyczno-dokumentacyjno-redakcyjnym, posoborowych ewolucyjnych faz kształtowania się struktur obrzędów święceń udzielanych diakonom, prezbiterom i biskupowi. Punkt ciężkości naszego studium spoczywa nie tyle na analizie tekstów obrzędów, ich teologii, wielorakich implikacji pastoralnych czy ascetycznych, ile raczej na zaprezentowaniu ewolucji powstawania dwóch posoborowych struktur obrzędowych święceń. Ze względu na to, że posoborowa reforma obrzędów święceń pozostawiła po sobie dwie edycje typiczne

¹ Na temat powstania, struktury i stylu pracy Consilium zob. J. S t e f a ń s k i. *Rola Consilium w posoborowej reformie liturgicznej*. „Studia Theologica Varsaviensia” 23:1985 z. 2 s. 291-310.

(z 1968 i 1990 r.), nasze opracowanie prześledzi również owe dwie fazy redakcyjnego powstawania aktualnie obowiązującej księgi obrzędów święceń. Analizę powyższych zagadnień chcemy poprzedzić jednak krótką i z tego względu bardzo ogólną prezentacją przedsoborowych obrzędów święceń, aby tym wyraźniej unaocznic istotę nowych, przeredagowanych struktur rytowych oraz dodatkowo przypomnieć postulaty ojców Soboru Watykańskiego II odnośnie do analizowanej przez nas materii.

I. PRZEDSOBOROWE OBRZĘDY ŚWIĘCEŃ

Najstarszą w miarę dokładną dokumentację obrzędów święceń biskupa, prezbitera i diakona w starożytnym Kościele podaje nam *Traditio Apostolica* św. Hipolita Rzymskiego z ok. 215 r.² Interesujący jest przy tym fakt, że obrzędy te, bardzo oszczędne w swej strukturze, składały się przede wszystkim z nałożenia rąk i odpowiedniej modlitwy wypowiedzianej przez biskupa w obecności wspólnoty modlącej się do Ducha Świętego. Przy święceniach biskupa wszyscy obecni biskupi nakładali ręce na kandydata, natomiast modlitwę ordynacyjną wypowiadał jedynie biskup-główny szafarz święceń. Warto już tutaj przypomnieć za najlepszym znawcą analizowanej przez nas materii – B. Botte OSB, że żadna z późniejszych, wczesno- czy późnośredniowiecznych formuł modlitw ordynacji biskupa nie była tak poprawna teologicznie i bogata doktrynalnie jak ta zawarta w *Traditio Apostolica Hippoliti*³ Biskup bowiem ukazany jest tutaj (zupełnie inaczej aniżeli w pontyfikale przedsoborowym!) jako następca apostołów. Od nich przejmuje ducha apostołskiej posługi dla ludu w godnym pasterzowaniu i wypełnianiu najwyższego kapłaństwa. Jest zdumiewającym dowodem zdrowej i głębokiej tradycji doktrynalnej Kościoła w omawianej materii. Liturgia koptyjska i zachodniosyryjska zachowują po dziś dzień modlitwę Hipolita ze święceń biskupa⁴ Ponadto ważnym elementem liturgii święceń był udzielany nowo ordynowanemu znak pokoju. Dopiero następne wieki, aż po reformę obrzędów Vaticanum II, zaczęły dorzucać wiele nowych elementów i szczegółów do owej pierwotnej

² Zob. B. B o t t e. *La Tradition Apostolique de Saint Hippolite*. Münster 1963 s. 5 nn.

³ T e n z e. *Le mouvement liturgique. Témoignage et souvenirs*. Paris 1973 s. 167 n.

⁴ Również w tym miejscu streszczamy opinię B. Botte, którą przekazuje L. B r a n d o l i n i w: *L'evoluzione storica dei riti delle Ordinanze*. EL 83:1969 s. 70.

klarownej formuły „Hipolitowej” Z czasem te dodatki i zmiany stały się tak liczne, że trudno było wprost rozpoznać istotę obrzędów święceń biskupa na tle drugorzędnych elementów celebracyjnych, które początkowo miały na celu zaledwie wyjaśnić czy objaśnić rolę biskupa i jego zadania wynikające z pełni kapłaństwa.

Około X wieku formuła modlitewna ordynacji biskupa przyjęła postać galikańskiej prefacji śpiewanej⁵ W miejsce starożytnego tekstu Hipolita w jej skład weszły trzy oracje z formularzy konsekracji biskupa z Sakramentarza z Werony (koniec VI wieku) oraz Sakramentarza Gregoriańskiego (VIII wiek). Temat tej prefacji ordynacyjnej, teologicznie znacznie uboższy od dotychczas zazwyczaj stosowanej formuły św. Hipolita, podkreśla – poprzez analogię do starotestamentalnej typologii kapłaństwa Aarona – majestat najwyższego kapłana, a poprzez wzór Mojżesza – autorytet władzy nad ludem. Ze wzoru apostołów biskup ma czerpać moc i przykład do nauczania wszystkich narodów. Stopniowo w liturgii rzymskiej pojawia się (na pewno przed VIII wiekiem) zwyczaj trzymania księgi Ewangeliarza nad głową biskupa-elekta⁶ Rzym tej epoki zaczął praktykować udzielanie sakry biskupiej tuż po *graduale*, zamiast, tak jak dotychczas, po zakończeniu Liturgii Słowa⁷ Z innych nowości rytualnych, które utrwaliła później tradycja rzymska, odnotować należy przejęcie hiszpańskiego zwyczaju namaszczenia głowy elekta (spotykane w tamtejszym Kościele lokalnym już w VII wieku, choć sam fakt namaszczenia głowy jest przecież pochodzenia biblijnego) oraz czysto galikańskiej praktyki wręczania nowo wyświęcanemu pierścienia oraz pastorału. Pozarymskiej tradycji (hiszpańsko-galikańskiej, potwierdzonej już w *Statuta Ecclesiae antiqua* z V wieku) zawdzięczamy również wzbogacenie obrzędów śpiewaną Litanią do Wszystkich Świętych⁸ Ryt galikański święceń biskupa, najpełniej zaprezentowany w tzw. Pontyfikale rzymsko-germańskim z X wieku, stanie się z czasem, po nieznaczących modyfikacjach wprowadzonych przez Pontyfikał biskupa z Mende – Wilhelma Duranda, podstawą do redakcji potrydenckiego Pontyfikału z 1596 r., wydanego przez Urbana VIII. Brak znajomości przez lud łaciny i zbytnie skondensowanie starożytnych

⁵ Zob. P J o u n e l. *Le Ordinanze*. W: A. G. M a r t i m o r t (red.). *La Chiesa in preghiera*. Vol. 3. Brescia 1987 s. 174 n.

⁶ B r a n d o l i n i. *L'evoluzione* s. 73.

⁷ Potwierdza to *Ordo XXXVI* nr 37 (zob. M. A n d r i e u. *Les Ordines Romani du haut Moyen Âge*. Louvain 1974 s. 612). Fakt ten podajemy za: P J o u n e l. *Le Ordinanze* s. 178.

⁸ B r a n d o l i n i. *L'evoluzione* s. 74.

obzędów święceń, potrzeba ich wizualnego z bogacenia sprawiły zatem, że wiele dodatkowych elementów rytualnych, wprowadzanych stopniowo od końca pierwszego tysiąclecia aż po Pontyfikał Soboru Trydenckiego, na trwałe znalazło swoje miejsce w obrzędach. I tak, poza powyżej już wspomnianymi elementami, w obrzędzie sakry biskupiej doszedł zwyczaj namaszczenia także rąk, a przy nakładaniu rąk na głowę biskupa zaczęto dopowiadać formułę „Accipe Spiritum Sanctum” (a przecież pierwotnie, podobnie jak i dzisiaj, nakładano ręce w milczeniu!). Ponadto Pontyfikał Duranda (XIII wiek) wprowadził rubrykę nakazującą śpiew sekwencji *Veni, Creator Spiritus* podczas namaszczenia głowy biskupa, a także rąk prezbitera (a przecież zarówno przy święceniu biskupa, jak też prezbitera łaska Ducha Świętego została już uprzednio udzielona poprzez nałożenie rąk i modlitwę konsekuracyjną!). W święceniach prezbitera miało miejsce jeszcze trzecie wezwanie do Ducha Świętego. Działo się to pod koniec Mszy świętej (po Komunii). Biskup powtórnie nakładał wówczas ręce na głowę wyświęconego już prezbitera i formułą „Accipe Spiritum Sanctum” nadawał mu moc odpuszczania grzechów⁹

Krótko jeszcze poruszymy istotne dane historyczne odnośnie do święceń diakona i prezbitera. Najstarszy zachowany opis i teksty powyższych święceń zawdzięczamy oczywiście również św. Hipolitowi i jego *Traditio Apostolica*. Do elementów zasadniczych należy znów nałożenie rąk na ordynowanego oraz modlitwa święceń¹⁰. Późniejsze wieki będą znów z bogacały obrzędy święceń prezbitera i diakona o nowe szczegóły celebracyjne. Dokumentują to m.in. *Ordines Romani* (zwłaszcza *Ordo XXXIV* z połowy VIII wieku)¹¹, sakramentarze (zwłaszcza *Sacramentarium Veronense* z VI wieku, *Sacramentarium Gelasianum* i *Sacramentarium Gregorianum* z VIII wieku), pontyfikały z XII wieku (Kurii Rzymskiej) oraz – bardzo obszernie – Pontyfikał Duranda z XIII wieku i Pontyfikał trydencki z 1596 r. Zawierają one już takie elementy rytu święceń jak przedstawienie kandydatów, przemówienie biskupa, Lita-

⁹ Fakt trzykrotnego wzywania Ducha Świętego w obrębie jednej celebracji liturgicznej sprawiał niejednemu biskupowi sporo trudności i wątpliwości. B. Botte w swoich posoborowych wspomnieniach (*Le mouvement liturgique* s. 170 n.) przytacza dość kuriozalne i pouczające zarazem wydarzenie. Oto abp Malines-Van Roey podczas święceń prezbiteratu w trakcie powtórnego nakładania rąk pod koniec Mszy świętej zamiast formuły „Accipe Spiritum Sanctum” wypowiadał „Accipe spiritum meum”. Ponieważ święcenia te odbywały się w opactwie benedyktyńskim św. Andrzeja na terenie wspomnianej diecezji, przełożeni zakonu, pełni wątpliwości, udali się wraz ze świeżo wyświęconymi neoprezbiterami do biskupa z Bruges, aby ten „uzupełnił” ich zdaniem „przeinaczony” element obrzędu.

¹⁰ Zob. *Traditio Apostolica* nr 7-8 s. 20-27.

¹¹ A n d r i e u. *Les Ordines Romani* vol. III – tekst s. 601-613, komentarz s. 533-599.

nia do Wszystkich Świętych, przyrzeczenie, włożenie rąk i modlitwa prefacyjna święceń, włożenie szat diakońskich lub kapłańskich, przekazanie księgi Ewangelii diakonowi, a pateny i kielicha prezbiterowi, namaszczenie rąk prezbiterowi oraz pocałunek pokoju¹² Dla znawców omawianej przez nas problematyki szczególnie ważnym dokumentem jest XIII-wieczny Pontyfikał Duranda, który w praktyce obowiązywał aż do 1968 r. Zdaje się, że bp Durand chyba nie lubił milczenia w liturgii, dodał bowiem śpiew *Veni, Sancte Spiritus* podczas namaszczenia zarówno prezbitera, jak i biskupa, a także formułę towarzyszącą nałożeniu rąk na biskupa („*Accipe Spiritum Sanctum*”) oraz diakona („*Accipe Spiritum Sanctum ad robur...*”)¹³

Ponieważ nawarstwienie tekstów modlitewnych oraz niektórych symbolicznych czynności (np. podwójne nałożenie rąk przy święceniach kapłańskich czy uroczyste stwierdzenie przez Sobór Florencki z r. 1439 w Dekrecie dla Ormian, że przekazanie kielicha i pateny, czyli *traditio instrumentorum*, należy do istotnych elementów obrzędu święceń¹⁴) z czasem doprowadziło do trudności w rozpoznaniu istoty święceń, Pius XII dnia 30 XI 1947 r. autorytatywnie oświadczył, że do istoty święceń biskupa, prezbitera i diakona należy nałożenie rąk oraz towarzysząca modlitwa, w której błaga się Boga o dar Ducha Świętego do pełnienia posług¹⁵ Nieco wcześniej, a mianowicie w 1944 r., ten sam papież ustalił, że dwaj biskupi, którzy zwyczajowo towarzyszą przy sakrze biskupowi-głównemu szafarzowi święceń, są równocześnie współkonsekratorami, a nie tylko asystującymi biskupami, jak chciał tego pontyfikał potrydencki¹⁶

¹² Opieramy się tu na podstawowym, klasycznym studium w tej materii: B. K l e i n h e y e r. *Die Priesterweihe im römischen Ritus. Eine liturgiehistorische Studie*. Trier 1962, zvl. s. 230-247. Podaje ono obfite źródła liturgiczne (ze starożytności i średniowiecza), które dokumentują czas, formę i miejsce pochodzenia danego szczegółu czy elementu celebracyjnego w obrzędzie święceń prezbitera.

¹³ W taki nieco żartobliwy sposób inicjatywy bpa Duranda ocenia P. Jounel (*Le ordinazioni* s. 192).

¹⁴ Zob. J. M. S z y m u s i a k, S. G ł o w a. *Breviarum fidei. Kodeks doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*. Poznań–Warszawa–Lublin 1964 VII – 540. Wspomina o tym także: M. K u n z l e r. *Liturgia Kościoła*. Poznań 1999 s. 475.

¹⁵ P i u s XII. Konstytucja apostolska *Sacramentum Ordinis*. AAS 40:1948 5-7

¹⁶ P i u s XII. Konstytucja apostolska *Episcopalis Consecrationis*. AAS 36:1944 131

II. POSTULATY SOBORU WATYKAŃSKIEGO II

Przedsoborowe komisje i podkomisje przygotowujące kolejne schematy Konstytucji o Liturgii świętej (KL), przeznaczone do dalszych dyskusji w czasie trwania samego Soboru Watykańskiego II¹⁷, już w pierwszym projekcie KL, datowanym na 10 VIII 1961 r., w art. 80 postulowały, aby obrzędy święceń zostały przepracowane przez biegłych (*periti*), natomiast wszystkie przemówienia biskupa, które stanowią początek każdego z obrzędów święceń, powinny być wygłaszane w języku narodowym¹⁸. Kolejne schematy KL (drugi z października 1961, trzeci z 15 XI 1961 oraz czwarty z 11/13 I 1962 r.), doprecyzowały jedynie, że owa rewizja obrzędów ma dotyczyć zarówno tekstów, jak też strony rytualnej („sive quoad caeremonias sive quoad textus”). Artykułom schematów KL towarzyszyły noty objaśniające (*Declarationes*), które miały ułatwiać ojcom soborowym zrozumienie istoty postulatów liturgicznych. W odniesieniu do rewizji obrzędów święceń zawarto pięć propozycji zmian, które zresztą w niezmienionej formie powtórzone zostaną w czterech schematach KL. Oto one¹⁹:

1. Zredukować nadmierne ceremonie wraz z towarzyszącymi im tekstami, zwłaszcza w odniesieniu do święceń biskupa oraz prezbitera;
2. Zrewidować ceremonie odnoszące się do nakładania szat i przekazywania insygniów (*traditio instrumentorum*);
3. Przemówienia biskupa kierowane do ordynowanych treściowo dostosować do zakresu obowiązków i posług spełnionych przez nowo wyświęconych w czasach współczesnych;
4. Podobną zasadę zastosować przy rewizji niektórych formuł, które w odniesieniu do aktualnej dyscypliny czy warunków życia na pewno się zastarzały („rerum conditionem obsoletam sapiunt”);

¹⁷ Na temat kształtowania się kolejnych faz KL zob. J. S t e f a ń s k i. *Prace redakcyjne nad Konstytucją o Liturgii Świętej Soboru Watykańskiego II (4.XII.1963)*. W: S. K o p e r e k (red.). *Euntes docete*. Kraków 1993 s. 31-40.

¹⁸ Wspomniany schemat KL interesujące nas postulaty wyraża w następujący sposób: „Omnes ritus ordinationum a peritis recognoscantur. Allocutiones Episcopi, quae habentur in Pontificali romano, initio ritus cuiusque Ordinis, fiant lingua fidelibus nota” (Pontificia Commissio de Sacra Liturgia Praeparatoria Concilii. *Constitutio de Sacra Liturgia fovenda atque instauranda, Schema transmissum Sodalibus Commissionis die 10 augusti 1961*, art. 80 s. 177). W trzecim schemacie KL (z 15 XI 1961) dopowiedziano jedynie, że owa reforma odnosi się „sive quoad caeremonias sive quoad textus” (w art. 64 s. 54).

¹⁹ Tamże s. 177.

5. Przemówienia biskupa do wyświęconych, ze względu na udział w tych obrzędach wiernych świeckich, powinny być wygłaszane w języku ludowym. Pomoże to łatwiej zrozumieć naturę i skutki poszczególnych święceń.

W czasie obrad Soboru ojcowie soborowi, jak powszechnie wiadomo, otrzymali propozycję schematu KL już bez *Declarationes*. Dyskusja nad interesującym nas artykułem KL była bardzo oszczędna. Ograniczyła się do dwóch dni (6 i 7 XI 1962 r.) i dotyczyła w zasadzie zakresu wprowadzenia języków narodowych, przede wszystkim w przemówieniach biskupa do wyświęcanych, oraz konieczność ogólnego przepracowania dotychczasowych obrzędów²⁰ Wyjątkiem była tu pisemna wypowiedź kard. C. Confalonieri, któremu wszystko, co było dotąd, podobało się („ordo [...] maneat immutatus, orationes – pulcherrimae, maxime aptae [...]”). Kardynał proponował ewentualne skrócenie Litanii do Wszystkich Świętych i niektórych zawartych w niej wezwań²¹ Wśród licznie zgłoszonych poprawek do całego schematu KL (*Emendationes*) jedna z nich proponowała, aby w czasie sakry biskupiej wszyscy obecni biskupi mogli nakładać ręce na konsekrowanego kandydata²², co stanowiłoby powrót do najstarszej praktyki, stosowanej już w Kościele starożytnym²³ Ostateczna redakcja artykułu KL odnoszącego się do obrzędów święceń (art. 76) otrzymała formę dość generalnego, by nie powiedzieć: ogólnikowego, postulatu konieczności krytycznego opracowania zarówno samych ceremonii, jak też tekstów. Artykuł ten uwzględnił także zgłaszane „wota” ojców soborowych, aby przemówienia biskupa na początku każdego ze święceń mogły być wygłaszane w języku ojczystym. Wyraźnie widać na tym przykładzie ostrożne przełamywanie bariery „sakralnego” języka łacińskiego. Omawiany artykuł 76 przyjął również powrót do starożytnej praktyki nakładania rąk w czasie konsekracji biskupiej przez wszystkich obecnych biskupów.

²⁰ Wyczerpujące informacje na ten temat przekazuje: K. K r a j e w s k i. *L'ordinazione episcopale nella riforma del Concilio Vaticano II*. Romae 1995 s. 50 n. (mps rozprawy doktorskiej).

²¹ Te informacje, wraz z dokumentacją soborową, szerzej komentuje: F. B r o v e l l i. *Ordine e ministeri*. W: A. J. C h u p u n g c o (red.). *Anàmnesis* 1986. Vol. III-1 s. 281

²² Zob. K r a j e w s k i. *L'ordinazione* s. 52 nn.

²³ Chodzi tu oczywiście o *Traditio Apostolica* św. Hipolita: „consentientibus omnibus, inponant super eum manus... (cyt. za: B o t t e. *La Tradition Apostolique* s. 4).

III. PRACE CONSILIIUM NAD REDAKCJĄ NOWYCH OBRZĘDÓW ŚWIĘCEŃ

Jak powszechnie wiadomo, realizacją postulatów zawartych w KL zajmował się specjalny organ, powołany do przeredagowania wszystkich ksiąg liturgicznych, noszący nazwę: Rada do Wykonania Postanowień Konstytucji Liturgicznej²⁴. Problemami związanymi z rewizją obrzędów święceń zajmowała się jedna z jej grup studyjnych (*Coetus a studiis*) oznaczonych numerem 20 (*De libro I Pontificalis*). Przewodniczył jej profesor z Lovanium, doskonały znawca omawianej przez nas materii – Bernard Botte OSB. Członkami tejże Komisji byli: J. Nabuco (liturgista), E. Lengeling (profesor z Münster), P. Jounel (profesor Instytutu Liturgicznego w Paryżu), G. Lécuyer (profesor Uniwersytetu na Lateranie) i C. Vogel (profesor Uniwersytetu w Strasburgu). Sekretarzem Komisji był Brunon Kleinheyer (profesor z Akwizgranu). Większość z powyższych konsultorów to znane i uznane autorytety naukowe w analizowanej przez nas materii²⁵.

Wyniki kolejnych roboczych posiedzeń Grupy 20 Consilium zostały utrwalone w postaci tzw. *schemata*. Była to zresztą normalna praktyka redakcyjna każdej z grup studyjnych wchodzących w skład Consilium. Ostateczna redakcja nowych obrzędów święceń poprzedzona była w sumie ośmioma *schemata*mi²⁶, które zawierają siedem kolejno poprawianych redakcji opracowanych

²⁴ Zob. przyp. 1.

²⁵ Jakkolwiek w doborze współpracowników Consilium sekretarz tego organu, A. Bugnini, był zasadniczo suwerenny, opisuje on dość charakterystyczny wyjątek od tej zasady. Otóż Sekretariat Stanu zaproponował, aby do grupy studyjnej *De ordinatione* dołączyć także arcybiskupa Marsylii – M. Lalliera, którego negatywne stanowisko w sprawie reformy obrzędów było już uprzednio znane. Relator zespołu, prof. B. Botte, zdecydowanie zaprotestował, grożąc swoją dymisją w przypadku przyjęcia kandydatury abpa M. Lalliera. Zob. A. B u g n i n i. *La riforma liturgica (1948-1975)*. Roma 1983 s. 690 n.

²⁶ Pełen zestaw interesujących nas schematów, z bardzo dokładnym opisem ich zawartości, liczbą stron, datą powstania, ich (ewentualnymi) autorami, podaje: P M a r i n i. *Elenco degli „Schemata” del „Consilium” e della Congregazione per il Culto Divino (marzo 1964 – febbraio 1975)*. „Notitiae” 18:1982 s. 704-707. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę na wyczerpujący, dokumentacyjny artykuł, który zarejestrował całość prac nad reformą obrzędów święceń biskupa (przy okazji podaje także fakty odnoszące się do pozostałych dwu stopni święceń, choć już tylko w ograniczonym wymiarze) – J. M. I o n c a s. *The Work of the Consilium in the Reform of Roman Rite Episcopal Ordination*. EL 108:1994 s. 81-127; 183-204. Ponieważ w artykule odwołujemy się często do treści tych roboczych schematów, podamy przynajmniej ich tytuły (spisy ich treści zob. P. M a r i n i. *Elenco degli „Schemata”*):

– Schemata 102, *De Pontificali* 5, 18 IX 1965, *De Consecratione Episcopali*, ss. 26+3.

obrzędów (nb. pierwszy schemat, z 18 IX 1965 r., zawierał jedynie prezentację obowiązującej wówczas trydenckiej struktury rytowej sakry biskupa, przypomnienie postulatów odnowy obrzędu zawartych w KL, zestaw 22 pytań – *Quaesita* – kierowanych do konsultorów, które miały wytyczyć kierunek reform odnośnie do sakry biskupa oraz ogólny konspekt przyszłej struktury rytowej pozostałych stopni święceń). Kolejne schematy obrzędów były trzy razy poddawane dyskusjom i analizom na wspólnych posiedzeniach wszystkich relatorów grup studyjnych Consilium oraz na plenarnych spotkaniach mianowanych przez papieża członków tegoż posoborowego organu.

Poniżej w syntetyczny sposób przybliżamy główne problemy redakcyjne przy reformowaniu tej części Pontyfikatu²⁷

A. Formuły sakramentalne. Podstawową trudność sprawiały przede wszystkim dotychczasowe prefacje konsekuracyjne przy święceniach biskupa i prezbitera. Pierwsza z tych formuł zawiera treści zbyt alegoryczne, z utrwaloną mentalnością wczesnośredniowiecznego pojmowania posługi i godności biskupa. Sugeruje np., że biskup jest raczej następcą najwyższego kapłana ze Starego Testamentu aniżeli sukcesorem apostołów; wypełniona jest ponadto serią odniesień do wydarzeń, osób i obrzędów przejętych ze Starego Testamentu, a jedynie aluzyjnie nawiązujących do Nowego Testamentu; niektóre wyrażenia z tej formuły podkreślają dostojność i władczość biskupa, wynikającą nie tyle z sakramentalnej posługi dla ludu Bożego, ile raczej z samego faktu bycia biskupem – panem, np. słowa: „si maledixerit ei sit ille maledictus”, lub dość kuriozalne zdanie: „da ei ministerium reconciliationis [...] in virtute signorum et prodigiorum”, itd.). Postanowiono zatem tak przepracować tę formułę sakramentalną, aby nie zrywając doktrynalnej łączności ze zdrową

– Schemata 124, *De Pontificali* 6, 8 XI 1965, *De Consecratione Sacerdotum et Diaconorum*, ss. 31.

– Schemata 150, *De Pontificali* 7, 5 IV 1966, ss. 31.

– Schemata 180, *De Pontificali* 12, 29 VIII 1966, *De Ordinatione Diaconi, Presbyteri, Episcopi*, ss. 52.

– Schemata 180, *De Pontificali* 12, 1 X 1966, *De Ordinatione Diaconi, Presbyteri, Episcopi. Addenda vel corrigenda*, ss. 5.

– Schemata 220, *De Pontificali* 15, 31 III 1967, *De Ordinatione Diaconi, Presbyteri, Episcopi*, ss. 55.

– Schemata 220, *De Pontificali* 15, 16 I 1968, *Annotationes ad Schema n. 220 «De Sacris Ordinibus» post animadversiones Sacrarum Congregationum Romanarum*, ss. 4.

– Schemata 270, *De Pontificali* 17, 1 II 1968, *De Ordinatione Diaconi, Presbyteri et Episcopi*, ss. 37

²⁷ Referujemy dane zawarte w Schemata 220 (z 31 III 1967) w jego części wstępnej *Presentazione dello schema „De sacris Ordinibus”*, s. I-V

tradycją, równocześnie z bogacić ją nauką Soboru Watykańskiego II odnośnie do posługi biskupa. Powrócono więc najpierw do modlitwy konsekuracyjnej najstarszej tradycji (*Traditio Hippoliti*)²⁸, którą w znacznym stopniu uzupełniono treściami pochodzącymi z Sakramentarza z Werony (nr 947)²⁹ oraz z Sakramentarza Galezjańskiego (nr 770)³⁰. Zadbano przy tym, aby teksty dobierane ze starożytnej i wczesnośredniowiecznej tradycji odpowiadały doktrynie o posłudze i zadaniach biskupa określonych przez Sobór Watykański II w Konstytucji o Kościele *Lumen gentium* rozdz. III pt. „O hierarchicznym ustroju Kościoła, a w szczególności o Episkopacie” (art. 18-29). Przy redakcji nowej prefacji konsekuracyjnej nie bez znaczenia był też fakt o wymiarze ekumenicznym. Korzystając w znacznej mierze z tekstów modlitwy konsekuracyjnej zawartej w *Traditio Hippoliti*, Grupa studyjna *De Pontificali* nawiązywała do formuły obowiązującej niezmiennie od prawie dwóch tysięcy lat w rycie koptyjskim oraz zachodniosyryjskim, czyli – inaczej mówiąc, w sensie geograficznym – praktykowanej w patriarchacie antiocheńskim i aleksandryjskim³¹.

Dość duże zmiany zaproponowano również w prefacji konsekuracyjnej w odniesieniu do diakonów. Wzorem i podstawą dla zmian muszą tu być ustalenia i teologia diakonatu zawarte w Konstytucji o Kościele (art. 29). Oracja konsekuracyjna musi zatem uwzględnić powrót do funkcji diakona stałego, zapowiedziany osobnym *motu proprio* Pawła VI w 1967 r.³² Przy zachowaniu wielu elementów poprzedniej prefacji, sięgających tradycji końca pierwszego tysiąclecia, dodano i uaktualniono modlitwę święceń (*oratio Consecrationis*) o rozbudowane frazy nawiązujące do posługi diakona w liturgii, nauczaniu oraz w posłudze charytatywnej.

B. Słowa: „Accipe Spiritum Sanctum” Od czasu Pontyfikatu Duranda formułę „Accipe Spiritum Sanctum” wprowadzono jako słowa towarzyszące nakładaniu rąk na głowę biskupa³³. Tej samej proveniencji jest rozbudowana fraza wypowiedziana przez biskupa podczas nakładania jednej ręki na głowę diakona: „Accipe Spiritum Sanctum ad robur et ad resistendum diabolo,

²⁸ Zob. przyp. 2.

²⁹ L. C. M o h l b e r g. *Sacramentarium Veronense (Cod. Bibl. Capit. Veron. LXXXV/80)*. Roma 1956 nr 947.

³⁰ T e n ż e. *Liber sacramentorum romanae Ecclesiae ordinis anni circuli (Cod. Vat. Reg. Lat. 316; Paris Bibl. Nat. 7193, 41/56)*. *Sacramentarium Gelasianum*. Roma 1960 nr 770.

³¹ Schema 220, *Presentazione*, s. III.

³² P a w e ł VI. *Litterae Apostolicae Sacrum diaconatus ordinem*. AAS 59:1967 s. 697-704.

³³ Ten historyczny zwyczaj przypomina Schemat 102 nr 12.

et tentationibus eius. In nomine Domini” Obydwie formuły, który miały raczej wypełnić liturgiczną ciszę podczas tej akcji, są zupełnie nie na miejscu, gdyż mogłyby sprawiać wrażenie, że to one właśnie stanowią istotę sakramentalnego obdarzania łaskami Ducha Świętego. Pierwotnie zaś, w zamierzeniach średniowiecznych redaktorów, miały spełniać jedynie funkcje dydaktyczne, ułatwiające ludowi towarzyszenie akcji liturgicznej. Decyzją redaktorów księgi skreślono zatem obydwie powyższe formuły, nakazując powrót do starożytnej praktyki nakładania rąk w milczeniu³⁴

C. Hymn *Veni, Creator Spiritus*. W poprzednim Pontyfikale towarzyszył on czynnościom namaszczenia głowy biskupa olejem Krzyżma oraz namaszczenia rąk prezbitera przez biskupa. Zwyczaj ten pojawił się w pontyfikałach XII wieku. W liturgii rzymskiej utrwalił go w połowie XIII wieku Pontyfikał Duranda³⁵ W sensie teologicznym wydaje się wysoce dziwnym wzywać w tym momencie Ducha Świętego, jeśli już uprzednio został on udzielony poprzez nałożenie rąk i modlitwę konsekuracyjną. Jeśli można zrozumieć intencję wprowadzenia tego hymnu w tym miejscu (wypełnienie liturgicznej ciszy podczas namaszczeń), to jednak konsultorzy przygotowujący nowe obrzędy słusznie postulowali, aby ten hymn zupełnie pominąć, ażeby nie stwarzać teologicznej dwuznaczności. Poza tym przy święceniu osób nie wzywa się bezpośrednio Ducha Świętego, lecz błaga się Boga Ojca i Jezusa Chrystusa, aby zesłali Ducha Świętego na daną osobę. Taką strukturę mają zresztą wszystkie trzy modlitwy konsekuracyjne³⁶ Na wyraźną prośbę samego papieża Pawła VI zachowano jednakże śpiew *Veni, Creator Spiritus*, nakazując jego wykonanie w czasie nakładania stuły i ornatu, a także namaszczenia rąk prezbitera przez biskupa. Hymn ten można wszakże zastąpić śpiewem psalmu 109 („Rzekł Pan do Pana mego”). Hymn ten nie towarzyszy już jednak czynności namaszczenia głowy podczas sakry biskupiej. Jego miejsce wyznaczono zaraz po Ewangelii (lub homilii) na otwarcie obrzędów wstępnych. Można go jednak zastąpić innym śpiewem, zgodnie z miejscowymi zwyczajami.

D. Rola biskupów współkonsekrujących w czasie modlitwy święceń. Poprzedni Pontyfikał przewidywał, że wszyscy obecni biskupi półgłosem recytowali całą modlitwę konsekuracyjną („episcopi conconsecrantes debent ea omnia submissa voce legere, quae Consecrator legit vel canit ”). Stwarzało to z pewnością sytuację nieco dziwną pod względem akustycznym

³⁴ Tamże nr 14.

³⁵ Zob. B u g n i n i. *La riforma* s. 695.

³⁶ Tamże s. 696.

(zwłaszcza jeśli główny szafarz święceń śpiewał!) – rodzaj nieharmonijnego pomruku. Nowe propozycje przewidują (zgodnie z powszechną tradycją rytów orientalnych)³⁷, że prefację (orację) konsekratoryjną wymawia lub śpiewa główny szafarz święceń, natomiast pozostali biskupi odmawiają (*submissa voce*) jedynie istotną część tejże modlitwy.

E. Zupełną nowością jest wprowadzenie do obrzędów święceń diakona *scrutinium* w formie dialogu (pytanie – odpowiedź) o treści ślubowań wierności i świętości życia oraz przyrzeczenia posłuszeństwa biskupowi (względnie kompetentnemu przełożonemu, podobnie jak występuje to przy święceniach prezbiteratu; uzupełnieniem tych kwestii jest poniżej omówiony następny podpunkt). Miało to na celu podkreślenie dobrowolności w podjęciu decyzji przyjęcia święceń oraz zaznaczeniu jedności elekta ze swoim przełożonym kościelnym dla dobra całego Kościoła³⁸

F. Podobną nowością w części wstępnej *scrutinium* przy obrzędach święceń prezbitera są pytania związane ze świętością i dobrowolnością posługi spełnianej przez prezbitera. Podobne pytania, owszem, występowały już i były praktykowane w X wieku (w Pontyfikale rzymsko-niemieckim)³⁹ Niestety, znikły one w późniejszych kodeksach. Jedynie Pontyfikał Duranda (XIII wiek) zawierał przyrzeczenie posłuszeństwa, które podobnie jak późniejszy Pontyfikał trydencki umieścił na końcu obrzędów (po przyjęciu Komunii świętej)⁴⁰

G. Przy przekazywaniu księgi Ewangeliarza diakonowi (po modlitwie święceń) dotychczasową towarzyszącą modlitwę: „Accipe potestatem legendi Evangelium...” należy zastąpić nową, inną. Przecież ową moc czytania i przepowiadania słowa Bożego diakon już otrzymał wcześniej, w samym rycie sakramentalnym poprzez nałożenie rąk i modlitwę konsekracyjną. Sam zaś wyjaśniający znak wręczania Ewangeliarza domaga się innej formuły, która zresztą w swej nowej redakcji pięknie oddaje posługę diakona w tej materii: „Przyjmij Ewangelię Chrystusa, której jesteś zwiastunem, i bacz na to, abyś wierzył w to, co czytasz, w to co wierzysz – uczył innych i naśladował to, czego sam uczysz”⁴¹

³⁷ Te kwestie referują Schemata 102 nr 18 oraz Schemata 220 nr 96.

³⁸ Zob. Schemata 124 nr 55.

³⁹ Obszernie kwestie te analizuje: K l e i n h e y e r. *Priesterweihe* s. 148-150 oraz s. 212-214.

⁴⁰ Zob. Schemata 124 nr 33-35 oraz Schemata 220 nr 45-46.

⁴¹ Taką propozycję tekstu redaktorzy umieścili już w Schemata 124 nr 55. Przejął ją także Pontyfikał z 1990 r. – zob. nr 210 lub nr 238. Tekst ten obecnie, nieznacznie zmieniony, brzmi: „Przyjmij Chrystusową Ewangelię, której głosicielem się stałeś; wierz w to, co będziesz czytać, nauczaj tego, w co uwierzysz, i pełnij to, czego będziesz nauczać”

H. Świecenia prezbitera otrzymały nowy tekst alokucji biskupa skierowanej nie tylko do ordynowanych, ale także do uczestników celebracji. Treść tego przemówienia uwzględnia współczesną teologię kapłaństwa, wyłożoną przede wszystkim w Konstytucji o Kościele *Lumen gentium* (art. 28) oraz Dekrecie o posłudze i życiu kapłanów *Presbyterorum ordinis* (zwł. art. 1-2, 4-6⁴²)

Poza powyżej wymienionymi zmianami obrzędów święceń, nad którymi pracowała Grupa studyjna 20 (*De Pontificali*), a które naszym zdaniem można zaliczyć do najważniejszych, dokonano także szeregu pomniejszych korekt, przestawień, opuszczeń i zmian tekstowych. Zaprezentujemy oczywiście tylko te nowości opracowane przez grupę redaktorów-konsultorów Consilium, które znalazły się w ostatecznej redakcji obrzędów z 1968 r. po zatwierdzeniu ich przez Pawła VI, nie poruszając zasadniczo kwestii później nie przyjętych. W wielkim skrócie najbardziej charakterystyczne zmiany przedstawiają się następująco:

1. Przy namaszczeniu rąk prezbiterów stosowany od XII wieku olej katechumenów należy zastąpić olejem Krzyżma. Przemawiają za tym racje zarówno historyczne (*Ordo XXXV* z X wieku)⁴³, jak też teologiczne (namaszcza się olejem Krzyżma według dawnej tradycji kapłanów, biskupów, królów, proroków, męczenników; ponadto olej katechumenów w tradycji Kościoła jest stosowany wyłącznie w sakramencie chrztu!). Ponadto dłonie prezbiterów nie będą już po namaszczeniu wiązane, wedle zwyczaju, który zaczęto praktykować dopiero od XV wieku (*Pontificalis Liber* z r. 1485)⁴⁴, jakkolwiek trzymanie namaszczonej ręki złączonych aż do końca Mszy świętej potwierdza już Pontyfikał Duranda (XIII wiek)⁴⁵. Złączonymi przecież rękoma prezbiter musiał wtedy dotykać kielicha i pateny, a ręce mógł obmyć dopiero w czasie śpiewu mszalnego *offertorium*⁴⁶

2. Przy nakładaniu szat kapłańskich nie jest już wymagany bezpośredni udział biskupa, lecz wystarczy pomoc współprezbiterów. Ponadto nakładaniu tychże szat nie towarzyszy żadna specjalna formuła modlitewna (w tym czasie można ewentualnie odśpiewać hymn *Veni, Creator Spiritus*).

⁴² Zob. Schemata 220 nr 19-20.

⁴³ *Ordo XXXV* nr 31: „et unguet ei manus in cruce apud chryisma”; zob. A n d r i e u. *Les Ordines* vol. IV s. 39.

⁴⁴ K l e i n h e y e r. *Priesterweihe* s. 239; t e n ż e. *La riforma degli Ordini sacri. Saggio storico-liturgico sui nuovi riti*. RiL 56:1969 s. 17.

⁴⁵ T e n ż e. *Priesterweihe* s. 203.

⁴⁶ Tak przewidywał Pontyfikał potrydencki – zob. np. s. 93 w wydaniu z 1958 r.

3. Dwuznaczną formułę z poprzedniego Pontyfikału towarzyszącą tradycyjnemu rytowi *traditio instrumentorum*, czyli przekazaniu kielicha i pateny, zastąpiono nowym tekstem. Poprzedni bowiem tekst: „Accipe potestatem offerre Sacrificium Deo” sprawiał wrażenie, jakoby dopiero w tym momencie prezbiterzy (już przecież wyświęceni przez uprzednie nałożenie rąk i prefację konsekratoryjną) otrzymywali moc sprawowania Eucharystii. A jest to przecież w tym momencie jedynie znak wyjaśniający, drugorzędny. Nowy tekst lepiej wyraża i objaśnia ten moment akcji w słowach: „Przyjmij dary ludu świętego, które mają być ofiarowane Bogu. Rozważaj, co będziesz czynić, naśladuj to, czego będziesz dokonywać ”

4. Przy święceniach biskupa usunięto namaszczenie rąk, było to bowiem echo dawnej, czasami spotykanej praktyki, a raczej możliwości otrzymania nominacji biskupiej bez uprzednich święceń prezbiteratu, co oczywiście powodowało konieczność uzupełnienia tradycyjnego przy święceniach prezbitera namaszczenia dłoni. Za odrzuceniem powtórnego namaszczenia dłoni przemawia ponadto fakt natury historycznej. *Ordo Romanus XXXV* (nr 69) z X wieku wyraźnie zaznaczał, że namaszczenie rąk biskupa następuje jedynie w przypadku, jeśli kandydat nie otrzymał tego wcześniej przy święceniach prezbiteratu⁴⁷ Ponadto w tych święceniach zaproponowano (przyjęte później) usunięcie uroczystego nakładania rękawiczek (*impositio chirothecarum*), które wyraźnie sięga symboliki zwyczajów feudalnych. Opuszczono również tekst formuły towarzyszącej nakładaniu mitry, jako że tekst przekazany przez Pontyfikał trydencki nic nie wnosił do liturgii sakry biskupiej⁴⁸

5. Na koniec tego zestawu niektórych „drobniejszych” zmian rytualnych odnośnie do święceń biskupa warto przypomnieć małą korektę, zaproponowaną i przyjętą, w związku z trzymaniem księgi Ewangelii nad głową elekta. Sam fakt obecności tego elementu rytu potwierdzają liczne starożytne i średniowieczne dokumenty (np. *Statuta Ecclesiae antiqua* z 2. połowy V wieku czy *Ordo XXXV* z X wieku)⁴⁹ Poprzedni Pontyfikał przewidywał (podobnie zresztą jak wcześniejsze kodeksy) trzymanie Ewangeliarza już podczas sakramentalnego nakładania rąk i podczas modlitwy konsekratoryjnej (w tym także podczas namaszczenia głowy). Ze względów praktycznych, funkcjonalnych nowe obrzędy przewidywały trzymanie Ewangeliarza nad głową wyłącznie na czas odmawiania (czy śpiewu) modlitwy święceń.

⁴⁷ Do tego kodeksu odwołuje się Schemata 102 nr 21.

⁴⁸ Tamże nr 24.

⁴⁹ Schemata 220 nr 94.

Jakkolwiek rewizja i nowa redakcja obrzędów święceń była zasadniczo owocem Consilium (a przede wszystkim Grupy studyjnej 20 *De Libro I Pontificalis*), na jej ostateczny kształt złożyły się również poprawki zgłaszane i wspólnie omawiane (tzw. *Commissio mixta*) przez Kongregację Doktryny Wiary oraz Kongregację Rytów (*pro competentia rei*). Nie można tu także zapomnieć o osobistych interwencjach samego Ojca świętego Pawła VI, który wielokrotnie zgłaszał swoje uwagi i postulaty w tak delikatnej materii, jaką była rewizja obrzędów święceń⁵⁰ Ostatecznie po trzech latach prac nowe obrzędy święceń otrzymały końcowy kształt i formę i zostały opublikowane autorytetem Kongregacji Rytów oraz Consilium na mocy dekretu podpisanego przez kard. B. Guta w uroczystość Wniebowzięcia NMP 1968 r. Karta tytułowa obrzędów *De ordinatione diaconi, presbiteri et episcopi* zaznacza, że ten pontyfikał został zreformowany z polecenia Soboru Watykańskiego II, a promulgowany przez Pawła VI⁵¹

IV NOWA KSIĘGA ŚWIĘCEŃ DIAKONA, KAPŁANA I BISKUPA Z 1968 ROKU

Opublikowane obrzędy święceń z 1968 r. zapoczątkowały nową praktykę wydawania posoborowych ksiąg liturgicznych. Zwarty i obszerny poprzednio Pontyfikał, obejmujący wszystkie funkcje liturgiczne, które leżały w kompetencjach biskupa, został jakby „rozerwany” i wydany w swej pierwszej części, obejmującej zaledwie obrzędy jednego sakramentu, czyli w tym przypadku trzech stopni święceń. Na taką decyzję wpłynęły przede wszystkim względy czysto praktyczne. Tytuł nowej księgi prezentuje obrzędy w chronologicznej kolejności ich przyjmowania, czyli od diakonatu poczynając. Jest to porządek wstępujący, znany na pewno i praktykowany od przełomu X/XI wieku⁵² Tytuł księgi wskazuje zatem na stopniowe przyjmowanie święceń, na ich

⁵⁰ Papież Paweł VI śledził przebieg prac osobiście i z bliska. Często nanosił ołówkiem ewentualne propozycje, zapytania czy wręcz zgłaszał wątpliwości. Informuje o tym A. Bugnini (*La riforma* s. 688-697).

⁵¹ *Pontificale Vaticanum II instauratum auctoritate PP Pauli VI promulgatum*. Editio typica. Typis Polyglottis Vaticanis 1968.

⁵² Odpowiednie kodeksy liturgiczne na potwierdzenie tej tezy (chodzi tu o *Missale francorum* oraz Pontyfikał rzymsko-germański z X w.) podaje P. M. G. y *Les anciennes prières à ordination*. LMD 138:1979 s. 103.

hierarchiczną kolejność lub – jak zauważa J. Nowak – na hierarchiczne, stopniowe obejmowanie odpowiedzialności w nauczaniu, w uświęcaniu i kierowaniu ludem Bożym⁵³ Jest to równocześnie potrójny znak liturgiczny jedności jednego i tego samego sakramentu.

Księgę Pontyfikału otwiera Dekret Kongregacji Rytów. Zapowiada on nowe obrzędy, które poprzez Konstytucję apostolską zaaprobował papież Paweł VI. Mają one obowiązywać od 6 IV 1969 r. Następnym dokumentem jest Konstytucja apostolska *Pontificalis Romani*, podpisana przez Pawła VI 18 VI 1968 r. Papież prezentuje tu najpierw naturę sakramentu święceń opartą na doktrynie Soboru Watykańskiego II. Następnie przypomina sformułowania Piusa XII z jego Konstytucji apostolskiej *Sacramentum Ordinis* z 1948 r. na temat materii i formy istotnej dla ważności święceń diakonatu, prezbiteratu i biskupstwa. Chodzi tu o nałożenie rąk biskupa (w milczeniu) na głowę ordynowanego i wypowiedzenie określonych obrzędem słów. Paweł VI kolejno omawia trzy stopnie święceń, wskazując zarazem, co z całej *Prex Consecrationis* stanowi jej część istotną, niezbędną dla ważności akcji sakramentalnej. Konstytucja apostolska w jednym zdaniu streszcza ponadto całokształt redakcyjnych wysiłków nad nową księgą Pontyfikału, gdy oświadcza: „Dokonując odnowy obrzędów, trzeba było pewne elementy dodać, niektóre zaś usunąć lub zmienić, aby przywrócić tekstom ich pierwotne brzmienie, ich treść oddać w sposób bardziej przejrzysty, a skutki sakramentu lepiej uwydatnić”⁵⁴

Nowa księga Pontyfikału *De ordinatione* prezentuje kolejno osiem struktur obrzędowych odnoszących się do święceń diakona, prezbitera i biskupa. Wielość tych rytów uzasadniona jest faktem, że uwzględnia się tu sytuację święcenia jednego czy wielu kandydatów, a także celebrację łączącą święcenia diakonatu z prezbiteratem.

Najważniejsza nowość obrzędów z 1968 r., poza wspomnianymi już wcześniej korektami czy zmianami treściowymi, dotyczy struktury obrzędów. Są one obecnie identyczne dla wszystkich trzech stopni. Generalnie zatem każdy obrzęd ma podobną potrójną strukturę: część wstępną (wprowadzającą), główne ryty święceń oraz część eksplikatywną – objaśniającą. Obrzędy zawsze rozpoczynają się po mszalnej perykopie ewangelicznej.

⁵³ Zob. J. N o w a k. *Trójstopniowość sakramentu święceń*. W: *Kapłaństwo*. Kolekcja *Communio* t. 3. Warszawa 1988 s. 105 n.

⁵⁴ Przytoczony tekst umieszczony jest na wstępie polskiej edycji odnowionych obrzędów święceń z 1999 r. Podajemy tu jednak własny przekład, nieco zmieniony w porównaniu z wersją oficjalną.

Na część wstępną składa się prezentacja kandydatów, alokucja biskupa (odczytana z obrzędów lub wygłoszona w formie homilii, inspirowana jednakże treściami dotyczącymi natury i znaczenia święceń oraz wynikającymi z nich posługami, właściwymi dla każdego stopnia święceń). Z kolei następuje dialogowane *scrutinium* w formie pytań i odpowiedzi, zawierające treści ślubowań i przyrzeczeń, w tym przyrzeczenie posłuszeństwa, odpowiednio biskupowi czy przełożonym zakonnym, wreszcie – papieżowi. Ryt ściśle sakramentalny poprzedza błagalna Litania do Wszystkich Świętych wraz z towarzyszącymi jej modlitwami (poprzedzającą i końcową).

Centralną część święceń stanowi nałożenie rąk dokonywane w milczeniu (duża nowość w porównaniu do tradycji Pontyfikału trydenckiego w odniesieniu do święceń diakona i biskupa). Bezpośrednio po tym sakramentalnym znaku (przy święceniach prezbiteratu mogą nałożyć ręce także inni obecni kapłani) następuje modlitwa święceń (*oratio Consecrationis*). Przy święceniach biskupa diakoni trzymają nad jego głową otwartą księgę Ewangeliarza.

Powyższą istotną część święceń⁵⁵ uzupełnia szereg obrzędów objaśniających posługę wynikającą z natury danego stopnia święceń. Mają one oczywiście drugorzędne znaczenie, lecz w sensie dydaktycznym stanowią celebracyjną, plastyczną, pogładową i katechetyczną wykładnię oraz komentarz, pomagające zrozumieć istotną posługę związaną z określonym stopniem sakramentu kapłaństwa. I tak diakonowi po nałożeniu szat biskup wręcza księgę Ewangelii, prezbiterowi natomiast, również po nałożeniu szat, namaszcza się ręce olejem Krzyżma oraz wręcza kielich i patenę wraz z przynależną materią chleba i wina. Nieco rozbudowane są, zgodnie zresztą z przekazem wielowiekowej tradycji, rytury objaśniające przy święceniach biskupa. Obejmują one namaszczenie głowy, przekazanie Ewangeliarza, wręczenie pierścienia (a także – w określonym przypadku – paliusza), nałożenie mitry, wręczenie pastorału i ewentualnie „objęcie” katedry. Całość obrzędów święceń wszystkich trzech stopni kończy zasadniczo pocałunek pokoju.

Porównując obrzędy z 1968 r. z tymi, które przekazała tradycja pierwszego tysiąclecia Kościoła, a utrwalił w zasadniczy sposób Pontyfikał Duranda

⁵⁵ Pragniemy tu jednak wyjaśnić małą kwestię, która źle zinterpretowana może budzić nawet zdziwienie. Obrzędy z 1968 r., jak też z 1990 r. nakazują trzymać księgę Ewangeliarza nad głową biskupa w czasie modlitwy święceń. Nigdy jednak żaden z dokumentów Kościoła nie zaliczył tego szczegółu celebracyjnego do *i s t o t n y c h* znaków czy elementów obrzędów święcenia biskupa. Nie zgadzamy się zatem z treścią *in propositio* podaną przez J. Nowaka (*Trójstopniowość* s. 101), który zalicza nałożenie księgi Ewangeliarza do *i s t o t n y c h* znaków wspomnianego obrzędu.

(XIII w.) oraz Pontyfikał Soboru Trydenckiego (1596), obowiązujący aż do 1968 r., należy nowe teksty i obrzędy ocenić bardzo pozytywnie. Są one przejrzyste, logiczne, bogate doktrynalnie, krótkie, zwarte i w harmonijny sposób powiązane z najstarszą tradycją Kościoła. Powtarzamy w sposób zamierzony wstępne uwagi naszego artykułu, z tym że tutaj są one poparte przeprowadzoną analizą redakcyjnych prac Consilium.

V POTRZEBA NOWEJ REDAKCJI OBRZĘDÓW ŚWIĘCEŃ PRACE REDAKCYJNE

Nowa księga *De ordinatione* (1968) została w zasadzie dobrze przyjęta. Świadczą o tym liczne pozytywne komentarze uznanych fachowców w materii liturgicznej⁵⁶ Była to jednak pierwsza posoborowa księga liturgiczna przygotowana przez Consilium, które dopiero stopniowo wypracowywało nowy, jednolity i obowiązujący wszystkie następne księgi *modus procedendi*. Nie dziwią zatem różnorakie opinie czy sygnały nie tyle wprost krytyczne, ile raczej wykazujące troskę i potrzebę pewnych uzupełnień, wynikających z przyczyn obiektywnych (związanych np. z trwającym nadal procesem reformy ksiąg liturgicznych). Przykładem może być brak w modlitwach wstawienniczych II, III i IV Modlitwy Eucharystycznej wspomnienia o nowo wyświęconych. Obrzędy z 1968 r. podawały jedynie odpowiednie przystosowania w Kanonie Rzymskim (*Hanc igitur*), a dla pozostałych Modlitw Eucharystycznych nic nie proponowały, gdyż nie były one jeszcze wtedy zaaprobowane. Ponadto, nie był jeszcze ostatecznie przygotowany Mszał Rzymski (stało się

⁵⁶ Zob. np. monograficzne zeszyty: EL 83:1969 z. 1-2 (artykuły: L. Brandolini, A. Pistoia, komentarz: C. Braga); RiL 56:1969 z. 1 (artykuły: B. Kleinheyser, E. J. Lengeling, B. Maggioni, C. Oggioni); LMD 98:1969 (artykuły: P. Jounel, M. Cnudde, B. Kleinheyser, B. Botte, A. Rose). Godne odnotowania jest również obszerne studium F. Brovellego *Per una rilettura dei nuovi riti di ordinazione* („La Scuola Cattolica” 104:1976 s. 413-456). Autorzy niektórych z wymienionych wyżej opracowań zgłaszali już pewne potrzeby korekt (zwłaszcza F. Brovelli). Były one jednak formułowane językiem bardzo ostrożnym i delikatnym. Owszem, istnieją także prace jednoznacznie domagające się dalszej reformy obrzędów. Są one jednak o wiele późniejsze, poprzedzając wprowadzenie nowych obrzędów z 1990 r. – zob. np. Th. M a a s E w e r d. *Nicht gelöste Fragen in der Reform der „Weiheliturgie”* W: t e n z e (red.). *Lebt unser Gottesdienst? Die bleibende Aufgabe der Liturgiereform*. Freiburg–Basel–Wien 1988 s. 151-173.

to – jak wiadomo – dopiero w 1969 r.). Brakowało zatem właściwych formularzy mszy rytualnych przy udzielaniu wszystkich trzech stopni święceń.

Zauważono ponadto szereg nieścisłości terminologicznych. Tytuł edycji z 1968 r. mówił o święconych w liczbie pojedynczej *De ordinatione diaconi, presbiteri et episcopi*, natomiast sama księga liturgiczna rozpoczyna się od prezentacji obrzędów święceń *d i a k o n ó w i p r e z b i t e r ó w* (w liczbie mnogiej), jako że taka praktyka udzielania święceń jest raczej częściej spotykana. Tytuł księgi mówi też *De ordinatione [...]* *episcopi*, natomiast w samej księdze, zarówno w obrzędach święceń biskupa, jak i prezbitera czy diakona, używa terminu *oratio Consecrationis* lub – przy sakrze biskupa – *Consecrator principalis*.

Zauważono również, że ustalając „wstępującą” kolejność obrzędów nie naśladowano idei „zstępującej” (od biskupa do diakona), obecnej przecież zarówno w Konstytucji o Kościele (art. 27 nn.), jak też w Konstytucji apostoelskiej Pawła VI *Pontificalis Romani*, umieszczonej w księdze *De ordinatione* z 1968 r., która najpierw traktuje o biskupie, jego zadaniach, funkcji i posłudze, a dopiero na końcu o posłudze diakona. Ponadto dostrzeżono pewne niedociągnięcia i brak głębi teologicznej w modlitwie konsekratoryjnej święceń prezbiterów. Odnosiła się ona bowiem bardziej do ideału kapłana w Starym Testamencie, zamiast czerpać bezpośredni wzór z Najwyższego Kapłana – Jezusa Chrystusa⁵⁷ Powyższe uwagi i zastrzeżenia, w sensie ścisłe merytorycznym być może nie tak znów ważne, sprawiały jednak wrażenie, jakoby nad nowymi obrzędami „pracowało wielu, ale nie razem i nie w tym samym czasie”

Pierwszą oficjalną inicjatywę ewentualnych prac nad udoskonaleniem edycji z 1968 r. „uzewnętrznił” urzędowo prefekt powstałej w 1969 r. Kongregacji Kultu Bożego – kard. A. Tabera, przesyłając 4 VI 1973 r. do Sekretariatu Stanu pismo⁵⁸, w którym prosił o opinię w kwestii podjęcia prac nad korektą księgi *De ordinatione* z 1968 r. Głównym motywem nowych inicjatyw, jak dowiadujemy się z tego pisma, była potrzeba organicznego ujednoczenia rubryk i dodania „Ogólnego wstępu”, praktykowanego już rutynowo w ów-

⁵⁷ Ocena A. Bugniniego (*La riforma* s. 701). Narzuca się prowokacyjne pytanie: dlaczego tej właśnie kwestii tak kwalifikowany zespół fachowców nie zauważył wcześniej?

⁵⁸ Właściwym inspiratorem, by nie powiedzieć autorem tego listu był abp A. Bugnini, sekretarz Kongregacji Kultu Bożego. Zresztą kard. A. Tabera miesiąc później opuścił stanowisko prefekta Kongregacji Kultu Bożego, aby objąć kierownictwo Kongregacji Zakonów i Instytutów Świeckich (dziś zwanej Kongregacją ds. Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostoelskiego).

czesnych nowo redagowanych i publikowanych księgach liturgicznych⁵⁹ Jakkolwiek Sekretariat Stanu, pomimo ponagleń, nigdy nie zajął stanowiska w tej materii, Kongregacja Kultu Bożego powołała specjalną grupę roboczą dla przygotowania nowej edycji obrzędów święceń. Na jej czele stanął prof. B. Kleinheyder, sekretarzem został pracownik Kongregacji – R. Kaczynski. Do zespołu *periti* zostali ponadto powołani: P. M. Gy, P. Jounel, J. Lécuyer, E. Lengeling, M. Lessi, A. Nocent, F. Bär. Jeszcze w tym samym roku (1974) dokooptowani zostali A. Dumas i P. Coughlan⁶⁰ Analizując skład tego zespołu, można dostrzec fakt małej reprezentatywności („uniwersalizmu”) jego gremium (aż 4 Francuzów i 3 Niemców!). Wszelako tej grupie roboczej nie było dane dokończyć rozpoczętych prac, bo oto – ku zaskoczeniu znawców mocno skomplikowanych problemów reformy liturgicznej – historyczny promotor odnowy liturgicznej, ówczesny sekretarz Kongregacji Kultu Bożego abp A. Bugnini, został 11 VII 1975 r. odwołany ze stanowiska, a sama Kongregacja została połączona z Kongregacją Sakramentów w jeden organ pod nazwą Kongregacja Dyscypliny Sakramentów oraz Kultu Bożego⁶¹ Do czasu odejścia abpa A. Bugniniego z Kongregacji Kultu Bożego przygotowano cztery schematy robocze, w których zajmowano się takimi problemami jak: doktrynalne wzbogacenie modlitwy święceń prezbitera oraz diakona oraz włączenie przyrzeczenia celibatu do święceń diakona. Uwzględnienie rytualnego przyrzeczenia celibatu było zresztą niezbędne w związku z wydaniem przez Pawła VI w 1972 r. *motu proprio Ad pascendum*, dotyczącego niektórych norm związanych z diakonatem⁶² Dokument ten otrzymał jeszcze w tym samym roku swoją obrzędową szatę w postaci uzupełnienia do księgi Pontyfikału. Obejmowało ono obrzędy posługi lektora i akolity, obrzędy przyjęcia kandydatów do diakonatu i prezbiteratu oraz uroczyste rytualne zobowiązanie do zachowania celibatu⁶³

Po przejściu abpa A. Bugniniego do służby dyplomatycznej⁶⁴ dalsze pra-

⁵⁹ Z treścią listu zapoznaje nas A. Bugnini (*La riforma* s. 701).

⁶⁰ Tamże.

⁶¹ Dokonało się to na mocy Konstytucji apostolskiej Pawła VI *Constans nobis studium*. AAS 64:1975 s. 417-420.

⁶² AAS 64:1972 s. 534-540.

⁶³ *Pontificale Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum, auctoritate Pauli PP. VI promulgatum „De institutione lectorum et acolythorum. De admissione inter candidatos ad diaconatum et presbiteratum. De sacro caelibatu amplectendo”* Editio typica. Typis Polyglottis Vaticanis 1972.

⁶⁴ Abp A. Bugnini, rzeczywisty *spiritus movens* odnowy liturgicznej, przeszedł w 1976 r. do dyplomacji, został mianowicie nuncjuszem w Iranie i funkcję tę sprawował aż do swej nie-

ce nad drugą edycją obrzędów święceń zostały w praktyce na okres dziesięciu lat zawieszane. Warto wszakże odnotować, że 5 V 1984 r. Jan Paweł II znów rozdzielił poniekąd sztucznie połączone Kongregacje na samodzielną Kongregację Kultu Bożego oraz na Kongregację Sakramentów⁶⁵

Drugą fazę prac redakcyjnych rozpoczęto w 1985 r. przez ustanowienie nowej Grupy studyjnej⁶⁶ Przewodniczył jej były pracownik Kongregacji (do 1975 r.), wówczas (i dziś) kierownik katedry liturgiki Uniwersytetu w Monachium – prof. R. Kaczynski. Jako punkt wyjścia dla prac nowego zespołu (nowego tylko z nazwy, bo w większości były to te same osoby, które tworzyły pierwszy zespół) posłużyły schematy pozostawione przez poprzedni zespół biegłych. Prace rozpoczęto od ustaleń natury ogólnej, a dotyczyły one:

a) nowego podziału (dyspozycji) całości obrzędów i powrócenia do zwyczaju znanego już w *Traditio Hippoliti*, aby najpierw traktować o święceniach biskupa, a potem prezbitera i diakona;

b) opracowania „Wprowadzenia ogólnego” (*Praenotanda*) oraz „Wprowadzeń” do poszczególnych stopni święceń;

c) włączenia obrzędu przyjęcia kandydatów do diakonatu i prezbiteratu w struktury obrzędu święceń.

Ponadto postanowiono bliżej zająć się dwiema kwestiami natury teologicznej czy czysto rytualnej. Chodzi tu o doktrynalne z bogaceniem formuły święceń prezbiterów oraz wyraźnego umieszczenia w tym obrzędzie władzy rozgrzeszania. Proponowano tutaj dwie możliwości: albo dołączenie tej kwestii w formie pytania w ramach *scrutinium* po wstępnej alokucji biskupa, albo też zaznaczenie tej władzy prezbitera w samej modlitwie konsekratoryjnej (w jej części epikletycznej), podobnie jak to zresztą już ma miejsce w takiej samej modlitwie święceń biskupa⁶⁷

spodziewanej śmierci w 1982 r. Zob. wspomnienie pośmiertne: J. S t e f a ń s k i. *Abp A. Bugnini (1912-1982) – promotor posoborowej odnowy liturgicznej*. RBL 36:1983 s. 329-334.

⁶⁵ Zob. J a n P a w e ł II. Dekret *Quoniam in celeri*. AAS 76:1984 s. 494-495. Warto przypomnieć, że Kongregacje te zostały ponownie połączone cztery lata później (28 VI 1988 r.) przy okazji generalnej reformy i reorganizacji Kurii Rzymskiej. Zob. J a n P a w e ł II. Konstytucja apostolska *Pastor bonus*. AAS 80:1988 s. 876-878.

⁶⁶ Poinformował o tym na spotkaniu konsultorów Kongregacji Kultu Bożego (20-24 V 1985 r.) prof. R. Kaczynski, relator nowego zespołu redakcyjnego *De ordinatione*. Zob. *Ordo celebrandi Ordinationem Episcopi, Presbyterorum et Diaconorum. Relatio – 22 apr 1985* s. 1-6.

⁶⁷ Zob. *Adunationes apud Congregationem pro Cultu Divino, Coetus a studiis „De editione typica altera libri de sacris Ordinibus” „Notitiae”* 21:1985 s. 179-180.

Nowej redakcji obrzędów święceń najwięcej czasu poświęcono na spotkaniu konsultorów Kongregacji Kultu Bożego 20-24 V 1985 r.⁶⁸ Wśród wielu poruszonych wtedy kwestii, zgodnie z wytycznymi relacji odczytanej przez przewodniczącego Grupy studyjnej *De ordinatione* prof. R. Kaczynskiego⁶⁹ (który równocześnie był konsultorem Kongregacji), szczególnie wiele uwagi konsultorzy poświęcili takim kwestiom jak:

A. Tytuł księgi – przeważała propozycja (ostatecznie odrzucona), aby podobnie jak ma to miejsce przy obrzędach zawierania sakramentu małżeństwa (*Ordo Celebrandi matrimonium*), księgę zatytułować *Ordo Celebrandi ordinationem episcopi, presbyterorum et diaconorum*; przyjmuje się przy tym „zstępującą” kolejność święceń, proponowaną od samego początku redakcyjnych prac nad drugim wydaniem księgi, prezbiterzy bowiem w spełnianiu swej władzy i w sakramentalnej służbie ludowi zależni są od biskupa, diakon zaś, zgodnie z *Traditio Apostolica* św. Hipolita, „zostaje wyświęcony do posługiwania biskupowi”⁷⁰

B. Zawartość księgi – należy zmienić stosownie do zmienionego jej tytułu; dołączyć w aneksie „Obrzędy przyjęcia kandydatów do diakonatu i prezbiteratu”, opublikowane w 1972 r. Nie chodziło jednak o umieszczenie całego tego dokumentu, dotyczącego także posługi lektora i akolity, gdyż zacierałoby to granicę między sakramentem a posługami.

C. „Wprowadzenia” Poza wprowadzeniem generalnym (na temat istotny i natury święceń, struktury liturgii święceń oraz zakresu adaptacji do okoliczności i warunków Kościoła lokalnego) opracować szczegółowe „wprowadzenia” do wszystkich trzech kolejnych stopni święceń. Będzie w nich mowa o znaczeniu poszczególnych święceń, obowiązkach z nimi związanych, ich sprawowaniu oraz czynnościach, które należy przygotować, aby godnie je przeprowadzić.

D. Problem jednoznacznej terminologii. Poprzedni Pontyfikał z 1968 r. mówił wprawdzie w tytule *De ordinatione*, jednakże wewnątrz księgi używał pojęć: *consecrator principalis, episcopi conconsecrantes, oratio consecratoria*. Ponadto Codex Iuris Canonici z 1983 r. stosuje wyłącznie powyższą terminologię (np. can. 1012: *episcopus consecratus*; can. 1013: *consecrare in episco-*

⁶⁸ Autor niniejszego opracowania brał udział w tych posiedzeniach w roli konsultora Kongregacji (kadencja 1984-1994).

⁶⁹ Zob. przyp. 65.

⁷⁰ Zob. *Traditio Apostolica* nr 8 (s. 22 – zob. przyp. 2): „[...] non in sacerdotio ordinator, sed in ministerio episcopi, ut faciat ea quae ab ipso iubentur”

pum, itd.)⁷¹ Proponuje się ujednoczyć terminologię, powinno być zatem: *Episcopus ordinans principalis, episcopi ordinantes*. W miejsce dotychczasowej *oratio consecrationis* relator proponował termin *prex benedictionis et invocationis* (bo taką właśnie anamnetyczną i epikletyczną treść zawiera modlitwa błogosławienia wody używanej przy sakramencie chrztu, a nosząca tytuł *Benedictio et invocatio Dei super aquam*⁷²). W tym ostatnim przypadku konsultorzy konsekwentnie proponowali termin *prex ordinationis*, który zresztą został później przyjęty, jakkolwiek techniczny termin *oratio benedictionis et invocationis* zostanie przytoczony w końcowej edycji obrzędów święceń (z 1990 r.) w art. 7 „Wprowadzenia generalnego”

E. Zakres i przedmiot ewentualnych adaptacji. Poza niezmiennymi znakiem i formułą sakramentalną Konferencje Episkopatów mogą zyskać szeroki zakres rytualnych przystosowań (po uprzedniej aprobacie Stolicy Apostolskiej), np. prezentacja i wybór kandydatów do święceń mogłaby, zamiast zwyczajowego swego miejsca po Liturgii Słowa, poprzedzać odczytanie lektur biblijnych. Odpowiednio zaś dobrane słowo Boże (z bogatego zestawu czytań biblijnych) lepiej i wyraźniej mogłoby w tym przypadku ukazać istotę posłania i zadań stojących przed kandydatami, aktywnie już włączonymi, poprzez ich rytualne przedstawienie, w całość celebrowanej tajemnicy. Inne szczegóły i praktyczne możliwości adaptacji powinna wypracować Grupa studyjna *De ordinatione* na swoich następnych posiedzeniach roboczych.

F. Miejsce hymnów *Veni, Creator Spiritus* oraz *Te Deum*. Poprzedni Pontyfikał (z 1968 r.) przewidywał, że pierwszy z tych hymnów śpiewa się na początku święceń biskupa, natomiast przy święceniach prezbitera – po namaszczeniu rąk. Nowa propozycja przewidywała podobny sposób rozpoczynania od tego śpiewu również w przypadku święceń prezbitera (nb. ta propozycja w późniejszych redakcjach obrzędu nie została przyjęta). Hymn *Te Deum*, zgodnie z obrzędami 1968 r., śpiewany był po modlitwie pokomunijnej w tym czasie, gdy nowo wyświęcony biskup przechodził przez Kościół. Redaktorzy proponowali, aby hymn ten śpiewać na zakończenie każdej celebracji święceń lub jako dziękczynny śpiew po przyjęciu Komunii świętej (nb. propozycja ta nie została w ostatecznej redakcji przyjęta).

⁷¹ Warto przypomnieć, że oficjalnie opublikowana w tym samym czasie (1984 r.) przez Kongregację Kultu Bożego księga *Caeremoniale Episcoporum* (editio typica!) używa terminologii stosowanej jeszcze w księdze *De ordinatione* (z 1968 r.) – zob. nr 564-596, w których występują terminy: *Episcopus consecrator, consecrator principalis, episcopi consecrantes* itd.

⁷² Zob. *Rituale Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum, auctoritate Pauli PP. VI promulgatum „Ordo baptismi parvulorum”* Editio typica. Typis Polyglottis Vaticanis 1969 nr 91.

G. Dalsze doprecyzowanie modlitwy święceń prezbitera. Poprzednia formuła modlitwy święceń (z 1968 r.) zdradza pewną niedoskonałość: p r z e a k c e n t o w a n i e typologii natury posługi kapłańskiej na korzyść tradycji Starego Testamentu (posługa lewitów, przykład Mojżesza, Aarona). Nowa formuła modlitwy święceń musi bardziej uwypuklić ideał Najwyższego Kapłana Nowego Testamentu – Jezusa Chrystusa, nie wykluczając przy tym łączności z ideą kapłaństwa Starego Testamentu oraz nie gubiąc pewnej więzi z liturgiczną tradycją nawiązującą do *Præx Consecrationis* sięgającą V wieku (*Statuta Ecclesiae antiqua*). Ponadto redaktorzy nowej edycji Pontyfikału zwrócili uwagę konsultorów na zbyt słabą obecność w modlitwie święceń (nazywaną jeszcze na analizowanym przez nas etapie prac *Præx benedictionis et invocationis*) terminów i pojęć zaznaczających obowiązki i posługi prezbiterów. Odczuwa się bowiem zupełny brak zaznaczenia uświęcającej posługi prezbitera („nihil dictum est de munere sacerdotali Presbiterorum”)⁷³ W bardziej klarownych terminach należy również podkreślić i zaznaczyć posługę przepowiadania, a także posługę pasterskiego przewodniczenia, co powinno jednak przybrać aspekt eschatologiczny (nb. ostateczna redakcja modlitwy święceń uwzględniła te postulaty)⁷⁴

H. Odnowienie przyrzeczeń posłuszeństwa. Zespół redaktorów jednogłośnie opowiadał się za odrzuceniem w święceniach prezbiterów ponownego składania biskupowi przyrzeczenia czci i posłuszeństwa, powtarzając to samo, co już było uczynione przez kandydatów z okazji święceń diakonatu. Liturgia przecież, zgodnie z treścią art. 34 KL, nakazuje unikać zbędnych powtórzeń. Poza tym raz złożone uroczyste przyrzeczenie obowiązuje na zawsze, a nie tylko od diakonatu do święceń prezbiteratu. Przecież żadne autorytety nie postulują, aby złożone przy święceniach diakonatu przyrzeczenia zachowania celibatu i sprawowania Liturgii Godzin, obowiązujące przez całe życie, ponawiać przy święceniach prezbiteratu (nb. późniejsze decyzje kompetentnych władz zdecydowały o ponowieniu przyrzeczeń czci i posłuszeństwa).

Dalsze redakcyjne prace nad schematem drugiej edycji obrzędów w latach 1986-1988 kontynuowane były nie tylko oczywiście w łonie samej Grupy studyjnej *De ordinatione II*, lecz także na posiedzeniach konsultorów oraz w ramach tzw. *Plenaria*, czyli na spotkaniach członków Kongregacji (zespół mianowanych przez papieża kardynałów i biskupów). Po zwyczajowych konsul-

⁷³ *Relatio* s. 5 (zob. przyp. 65). W ostatecznej edycji (1990) wyrażono to słowami: „niech razem z nami będzie szafarzem Twoich misterii...” – zob. *Obrzędy święceń* (polski przekład z 1999 r.) nr 159; zob. przyp. 75.

⁷⁴ Zob. polski przekład z 1999 r. nr 159: „niech wyprasza Twoje miłosierdzie nad ludem [...], który osiągnie pełnię doskonałości w Twoim królestwie”

tacjach z Kongregacją Doktryny Wiary i naniesieniu zgłoszonych przez nią poprawek finalny, ostateczny tekst obrzędów, wraz z towarzyszącymi tekstami Dekretu Kongregacji oraz odpowiednimi „Wprowadzeniami”, został pod koniec czerwca 1988 r. przesłany bezpośrednio Ojcu świętemu Janowi Pawłowi II. Po dość długim, bo rocznym, oczekiwaniu 10 V 1989 r. tekst drugiego wydania *De ordinatione* otrzymał podpis i aprobatę papieża, który równocześnie specjalnym zarządzeniem uchylił treść kan. 1037 Kodeksu Prawa Kanonicznego (1983). Na jego mocy (wbrew dotychczasowej praktyce) kandydaci, którzy złożyli wieczyste śluby w jakimś instytucie zakonnym, będą odtąd ponownie zobowiązani w czasie święceń diakonatu złożyć przyrzeczenie celibatu, ponieważ wynika to z istoty struktury tego obrzędu⁷⁵ Papieska decyzja w zasadniczy sposób zakończyła długą drogę redakcyjną (wliczając w to długą, prawie dziesięcioletnią przerwę), która doprowadziła do drugiej edycji typicznej obrzędów święceń. Niezbędne urzędowe podpisy prefekta Kongregacji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów kard. Edwarda Martineza oraz jej sekretarza abpa Ludwika Kada zostały złożone w symbolicznym dniu – w uroczystość świętych Apostołów Piotra i Pawła – 29 VI 1989 r. Typografia zaś watykańska przygotowała tę księgę na liturgiczny dzień Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny (czyli 31 V) 1990 r. Księga nosi tytuł: *Pontificale Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II renovatum, auctoritate Pauli PP VI editum. Ioannis Pauli PP II cura recognitum De ordinatione episcopi, presbyterorum et diaconorum. Editio typica altera. Typis Polyglottis Vaticanis MCMXC*⁷⁶

VI. NOVUM KSIĘGI OBRZĘDÓW ŚWIĘCEŃ BISKUPA, PREZBITERÓW I DIAKONÓW Z 1990 ROKU

Opublikowanie drugiej edycji liturgii święceń (1990) było swoistą „reformą reformy”⁷⁷ z 1968 r. Najważniejsze zmiany wprowadzone do nowych

⁷⁵ Tę papieską decyzję przytacza Dekret Kongregacji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów (nr 5) otwierający nową księgę *De ordinatione*.

⁷⁶ Polski przekład: *Pontyfikał Rzymski odnowiony zgodnie z postanowieniem Świętego Soboru Powszechnego Watykańskiego II, wydany z upoważnienia Papieża Pawła VI, poprawiony staraniem Papieża Jana Pawła II, „Obrzędy święceń biskupa, prezbiterów i diakonów”* Wydanie drugie wzorcowe. Katowice 1999.

⁷⁷ „Una riforma della riforma” – tak sumarycznie ocenia nowe obrzędy F. Dell’Oro (*La „Editio typica altera” del Pontificale Romano delle Ordinanze. I nuovi „Praenotanda”* RiL 78:1991 s. 331).

obzędów podaje w zwięzły sposób sam Dekret Kongregacji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów umieszczony na początku księgi. W siedmiu punktach wyliczone są najważniejsze nowe kwestie, problemy i elementy rytualne (*elementa peculiaria*), które charakteryzują w sposób szczególny odnowione obrzędy święceń. Najważniejsze z nich wymieniliśmy już uprzednio w ramach analizy i dokumentacji prac redakcyjnych nad drugą edycją posoborowych obrzędów święceń. W syntetyczny sposób, korzystając przede wszystkim z treści wspomnianego Dekretu, chcemy raz jeszcze przypomnieć, zestawić i podać inne ważne elementy rytualne nowych obrzędów. Oto one:

1. Bogatsze „Wprowadzenie” na temat samego sakramentu święceń, jak też sposobu jego sprawowania. Warto tu przypomnieć, że „Wprowadzenia” pierwszego wydania mieściły się łącznie na nieco więcej niż dwu stronach. Obecne obejmują łącznie (w edycji łacińskiej) ponad 16 stron.

2. Układ księgi został zmieniony. Wskazuje na to już sam tytuł, rozpoczynający trójstopniowość święceń w porządku zstępującym. Przypominamy tutaj wspomniane już racje historyczne (taką kolejność święceń podaje *Traditio Apostolica Hippoliti* – III wiek⁷⁸, *Statuta Ecclesiae antiqua* – V wiek⁷⁹), ekumeniczne (ten porządek święceń zachowuje od samego początku większość obrządków wschodnich) oraz teologicznych (w takiej kolejności trzy stopnie święceń omawia Konstytucja o Kościele *Lumen gentium*, a dobitnie określa tę znaną prawdę sam Dekret Kongregacji wyjaśniając, że dlatego na początku zamieszczony jest obrzęd święceń biskupa, gdyż on posiada pełnię kapłaństwa, prezbiterzy zaś są tylko jego współpracownikami, diakoni natomiast otrzymują święcenia do posługiwania biskupowi). Od strony redakcyjnej interesujący jest tutaj fakt, że Episkopaty Francji i Włoch, publikując (odpowiednio w latach 1977 i 1979) przekłady pierwszej edycji obrzędów święceń z tytułem zstępującym, wyprzedziły o kilkanaście lat późniejszy oficjalny tytuł i układ drugiej edycji Pontyfikału⁸⁰

Od strony metodologicznej ważną i praktyczną pomocą jest ciągła, sukcesywna numeracja i podział całego materiału księgi – od nr 1, odnoszącego się do „Wprowadzenia ogólnego”, a na 351 kończąc (lektury biblijne używane przy udzielaniu święceń). „Dodatek” do Pontyfikału ma odrębną nume-

⁷⁸ Zob. *Traditio Apostolica* s. 4-9; s. 20-27.

⁷⁹ Zob. *Appendice à L'Ordo XXXIV – Statuta Ecclesiae antiqua*. W: M. A n d r i e u. *Les Ordines*. Vol. III s. 616 nn.

⁸⁰ Dokładną analizę tych dwu przekładów Pontyfikału *De ordinatione* (1968) oraz ich relacje do edycji drugiej (1990) prezentuje studium ówczesnego pracownika Kongregacji Kultu Bożego F. B. Tran-Van-Kha (*L'edizione tipica italiana e francese del „De Ordinatione” (1968) e la seconda edizione tipica latina (1990)*). RiL 78:1991 s. 422-439).

rację. Przyjęty system podziału materiału zdecydowanie ułatwia (w porównaniu z edycją z 1968 r.) orientację w cytowaniu i wspólnym informowaniu i wyszukiwaniu określonych elementów celebracyjnych.

Omawiany przez nas punkt 2 Dekretu na temat układu księgi chcemy ponadto rozszerzyć o najważniejsze rytualne zmiany wprowadzone do odnowionych obrzędów (oczywiście poza tymi, o których wspominaliśmy już uprzednio):

1. Elementy wspólne odnoszące się do całego obrzędu święceń:

a) W Litaniu błagalnej w niedziele i w Okresie Wielkanocnym wszyscy stoją, w innych dniach – klęczą; do Litanii dołączono wezwania imion wszystkich Apostołów, brakujące w poprzednich obrzędach. Ponadto dodano wezwania (*intercessionones*) zbliżone treścią do mszalnej Modlitwy Powszechnej (o pokój wśród narodów, za cierpiących i strapionych, za nas samych), gdyż ta część Litanii może przejąć rolę Modlitwy Powszechnej, normalnie przecież nie występującej we Mszy świętej, w czasie której śpiewana jest Litania błagalna.

b) Dołączono zestaw formularzy mszy rytualnych przy udzielaniu święceń wszystkim trzech stopni; każda z czterech Modlitw Eucharystycznych ma specjalną modlitwę wstawienniczą. Nowością jest także zestaw tekstów odpowiednich uroczystych błogosławieństw na zakończenie Mszy świętej.

c) Rubryki zostały zharmonizowane z odpowiednimi normami odnoszącymi się do święceń, a opublikowanymi w 1984 r. w *Caeremoniale Episcoporum*.

2. Nowe elementy obrzędu święceń biskupa:

a) nałożeniu mitry towarzyszy formuła zredagowana *ex novo*, o treści nieco alegorycznej⁸¹ („[...] niech jaśnieje w tobie blask świętości [...] niech ci da niewiedzący wieniec chwały”);

b) Jeśli wyświęconemu biskupowi przysługuje paliusz, główny szafarz święceń nakłada go na ramiona wyświęconego z towarzyszącą formułą opartą na tekście, który *Caeremoniale Episcoporum* (1984) przewiduje w krótkim rycie wręczania paliusza (nr 1149-1155; formuła – nr 1154).

3. Nowe elementy rytualne obrzędu święceń prezbitera:

a) Wyraźnie sformułowane, nowe, dodatkowe pytanie w *scrutinium* „dotyczące pełnienia przez nich posługi [sakramentalnego] pojednania i celebracji Eucharystii” (jest to zarazem czwarty punkt zasadniczych nowości rytualnych

⁸¹ O tej nowej formie raczej bez entuzjazmu wyraża się B. Kleinheyer (*Ordinationsfeiern. Zur zweiten Auflage des Pontificale – Faszikels „De Ordinatione Episcopi, presbiterorum et diaconorum”* LjB 41:1991 s. 102). Jeszcze bardziej powściągliwą opinię na ten sam temat wyraża C. Magnoli (*Varianti rituali ed eucologiche nell’ „Editio altera” dei Riti di Ordinatione. RiL 78:1991 s. 345).*

wymienionych w Dekrecie wprowadzającym do całości nowych obrzędów święceń).

b) Obowiązek przyrzeczenia czci i posłuszeństwa biskupowi diecezjalnemu także przez zakonników (czy ogólnie mówiąc – przez członków instytutów życia konsekrowanego). Dotąd przyrzekali oni posłuszeństwo jedynie swoim własnym przełożonym.

c) W czasie namaszczenia rąk i nakładania szat wyświęconym nie śpiewa się hymnu *Veni, Creator Spiritus*.

4. Nowe elementy rytualne święcenia diakonów:

a) Do obrzędów z 1990 r. został włączony ryt zachowania celibatu, przygotowany w 1972 r. przez Kongregację Kultu Bożego (*Ritus de sacro celibatu amplectendo*). Dokonuje się on w formie pytania-odpowiedzi w czasie *scrutinium* poprzedzającego śpiew Litanii błagalnej (zob. Dekret pkt 5; dodatkową kwestię związaną z kan. 1037 CIC omawialiśmy już wcześniej w ramach prac redakcyjnych). Oczywiście przyrzeczenie celibatu nie dotyczy kandydatów żonatych.

b) Wprowadzono nowe przyrzeczenie obowiązku wiernego sprawowania Liturgii Godzin.

c) Rytualne przyrzeczenie czci i posłuszeństwa biskupowi diecezjalnemu obowiązuje odtąd także zakonników.

d) Do Litanii błagalnej dołączono inwokację do św. Efrema – jednego z najbardziej znanych diakonów Kościoła wschodniego (IV wiek). Z niezrozumiałych dla autora przyczyn to wezwanie, obecne w oryginale łacińskim, nie znalazło się niestety w polskim przekładzie. Dlaczego?

W porównaniu z obrzędami z 1968 r. nowe obrzędy święceń z 1990 r. zawierały jeszcze wiele innych, w sumie raczej drugorzędnych nowości rubrycystycznych czy rytualnych, które w naszym studium pominęliśmy⁸² Zamierzaniem bowiem naszego opracowania była „techniczna” prezentacja związana z *iter redactionale* nowych obrzędów święceń. W sposób raczej dokumentacyjny, bez pokusy ascetycznych czy teologicznie pogłębionych interpretacji, bez analizy euchologicznej zawartości księgi Pontyfikału, chcieliśmy rzucić światło wyłącznie na redakcyjny, bardzo mozolny, w sumie prawie ćwierćwieczny proces kształtowania się ostatecznej formy obrzędów święceń z 1990 r. Jeśli nieco dłużej zatrzymaliśmy się przy problemach redakcyjnych

⁸² Sporo materiału komentującego i analizującego nowe obrzędy święceń można znaleźć, poza pozycjami wymienionymi w dwu poprzednich przypisach, u takich autorów jak: T r i n i. *L'apporto del Rituale alla teologia del ministero ordinato*. R i L 78:1991 s. 368-390; w artykułach P. Jounela, M. Vidala, P. Remise'a w monograficznym zeszycie 186 LMD (1991); K r a j e w s k i. *L'unzione* s. 79-97.

związanych z pierwszą posoborową edycją obrzędów święceń z 1968 r., to tylko dlatego, że ta edycja stanowiła zasadniczy przełom w procesie upraszczania i odrzucania wielu zbędnych elementów celebracyjnych, które do naszych czasów przekazało historyczne dziedzictwo wieków. Druga edycja (z 1990 r.) korzystała już z siejby i drogi przetartej przez pierwszy zespół redaktorów i konsultorów Consilium. Chwała im za to!

BIBLIOGRAFIA

I. ŹRÓDŁA

A. Dokumenty papieskie

- P i u s XII: Konstytucja apostolska *Episcopalis Consecrationis*. AAS 36:1944 s. 131-132.
- P i u s XII: Konstytucja apostolska *Sacramentum Ordinis*. AAS 40:1948 s. 5-7
- P a w e ł VI: List apostolski, *Sacrum diaconatus ordinem*. AAS 59:1967 s. 697-704.
- P a w e ł VI: Konstytucja apostolska *Pontificalis Romani*. AAS 60:1968 s. 369-373.
- P a w e ł VI: Motu proprio *Ad pascendum*. AAS 64:1972 s. 534-540.
- J a n P a w e ł II: Dekret *Quoniam in celeri*. AAS 76:1984 s. 494-495.
- J a n P a w e ł II: Konstytucja apostolska *Pastor bonus*. AAS 80:1988 s. 841-923.

B. Księgi liturgiczne

- A n d r i e u M.: Les Ordines Romani du haut moyen-âge. Vol. I-IV Roma 1938-1941.
- M o h l b e r g L. C.: Liber sacramentorum romanae Ecclesiae ordinis anni circuli (Cod. Vat. Reg. Lat. 316; Paris Bibl. Nat. 7193, 41/56). Sacramentarium Gelasianum. Roma 1960.
- M o h l b e r g L. C.: Sacramentarium Veronense (Cod. Bibl. Capit. Veron. LXXV/80). Roma 1956.
- Pontificale Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum, auctoritate Pauli PP VI promulgatum. *De ordinatione diaconi, presbyteri et episcopi*. Editio typica. Typis Polyglottis Vaticanis 1968.
- Pontificale Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II instauratum, auctoritate Pauli PP VI promulgatum. *De institutione lectorum et acolythorum. De admissione inter candidatos ad diaconatum et presbyteratum. De sacro caelibatu ampletendo*. Editio typica. Typis Polyglottis Vaticanis 1972.
- Pontificale Romanum ex decreto Sacrosancti Oecumenici Concilii Vaticani II renovatum, auctoritate Pauli PP. VI editum. Ioannis Pauli PP II cura recognitum. *De*

ordinatione episopi, presbyterorum et diaconorum. Editio typica altera. Typis Polyglottis Vaticanis 1990.

Pontyfikał Rzymski odnowiony zgodnie z postanowieniami Świętego Soboru Powszechnego Watykańskiego II, wydany z upoważnienia Papieża Pawła VI, poprawiony staraniem Papieża Jana Pawła II. Obrzędy święceń biskupa, prezbiterów i diakonów. Wydanie drugie wzorcowe. Katowice 1999.

II. LITERATURA PRZEDMIOTU

- B o t t e B.: *La Tradition Apostolique de Saint Hippolite*. Münster 1963.
- B r a n d o l i n i L.: *L'evoluzione storica dei riti delle Ordinanze*. EL 83:1969 s. 67-87.
- B r o v e l l i F.: *Per una rilettura dei nuovi riti di ordinazione*. „La Scuola Cattolica” 104:1976 s. 413-456.
- C i t r i n i T.: *L'apporto del Rituale alla teologia del ministro ordinato*. RiL 8:1991 s. 368-390.
- D e l l' O r o F.: *La „Editio typica altera” del Pontificale Romano delle Ordinanze*. I nuovi Praenotanda. RiL 78:1991 s. 281-335.
- G y P M.: *Les anciennes prières d'ordination*. LMD 138:1979 s. 93-112.
- I o n c a s J. M.: *The work of the Consilium in the Reform of Roman Rite Episcopal Ordination*. EL 108:1994 s. 81-127; s. 183-204.
- J o n w e l l P.: *Le Ordinanze*. W: A. G. M a r t i m o r t (red.). *La Chiesa in preghiera*. Brescia 1987 vol. III s. 159-201.
- K l e i n h e y e r B.: *Die Priesterweihe im römischen Ritus. Eine liturgiehistorische Studie*. Trier 1962.
- K l e i n h e y e r B.: *La riforma degli Ordini sacri. Saggio storico-liturgico sui nuovi riti*. RiL 56:1969 s. 8-24.
- K l e i n h e y e r B.: *Ordinationsfeier. Zur zweiten Auflage des Pontificale – Faszikel „De Ordinatione Episcopi, presbyterorum et diaconorum”* LJB 41 1991 s. 88-118.
- K r a j e w s k i K.: *L'ordinazione episcopale nella riforma del Consilio Vaticano II*. Romae 1995 (pro manuscripto).
- M a a s E w e r d Th.: *Nicht gelöste Fragen in der Reform der „Weiheliturgie”* W: t e n z e (red.). *Lebt unser Gottesdienst? Die bleibende Aufgabe der Liturgiereform*. Freiburg–Basel–Wien 1988 s. 151-173.
- M a g n o l i C.: *Varianti rituali ed eucologiche nell' „Editio altera” dei Riti di Ordinanze*. RiL 78:1991 s. 336-367.
- N o w a k J.: *Trójstopniowość sakramentu święceń*. W: *Kapłaństwo. Kolekcja Communio 3*. Warszawa 1988 s. 94-112.
- S t e f a n s k i J.: *Rola Consilium w posoborowej reformie liturgicznej*. „Studia Theologica Varsaviensia” 23:1985 z. 2 s. 291-310.
- T r a n V a n K h a B.: *L'edizione tipica italiana e francesce del „De Ordinatione” (1968) e la seconda edizione tipica latina (1990)*. RiL 78:1991 s. 422-439.

A CALENDAR OF STUDIES ON THE FIRST AND SECOND TYPICAL EDITION
OF THE ROMAN PONTIFICAL *DE ORDINATIONE* OF 1968 AND 1990

S u m m a r y

The rites of a bishop's, priest's and deacon's ordinations binding until 1968 contained many ritual and textual elements, which to a considerable extent had retained the customs and concepts of how the sacrament was understood in the early Middle Ages. These rites failed to fully present the evangelical ministry towards the People of God; rather, they stressed the sacramental power over the People of God. Moreover, the accumulated symbolism of the previous rites of ordination, hardly understandable for the contemporary people, with numerous repetitions and allusions to the priesthood of the Old Testament, did not allow for an easy orientation as to what belongs to the essence of ordination, and what is merely an explanation or a matter of minor importance.

In view of the pastoral significance of the rites of ordination for the life of the Church, they are first to have been revised by the Council for the Implementation of the Resolutions of the Constitution on the Liturgy (*Consilium*). This part of the Pontifical was published under the title *De ordinatione diaconi, presbyteri et episcopi* in 1968. This first, post-conciliar and reformed liturgical book was not free from some drawbacks. Therefore it called for further improvement of the previous book in the form of *Editio typica altera* published in 1990 under the title *De ordinatione episcopi, presbyterorum et diaconorum*.

The present study sought to trace the history, documentation, and editorial work of the post-conciliar and evolutionary stages by which the rites of ordination of deacons, priests, and bishops took shape.

Translated by Jan Kłos

Słowa kluczowe: Pontyfikał, obrzędy święceń, reforma obrzędów.

Key words: Pontifical, rites of ordination, reform of rites.